

PHÁT TRIỂN ĐỒNG BỘ HỆ THỐNG THỊ TRƯỜNG TRONG NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG ĐỊNH HƯỚNG XHCN Ở VIỆT NAM

PGS.TS. HOÀNG VĂN HOA

Đại học Kinh tế quốc dân

Thị trường là sản phẩm của kinh tế hàng hoá và sự phát triển của phân công lao động xã hội, đồng thời cũng là kết quả của sự phát triển của lực lượng sản xuất. Cùng với sự phát triển của sản xuất và lưu thông hàng hoá, thị trường phát triển từ thấp đến cao, từ đơn giản đến phức tạp. Thị trường có tác động tích cực đối với sự phát triển của lực lượng sản xuất. Không có thị trường thì sản xuất và trao đổi hàng hoá không thể tiến hành một cách bình thường và trôi chảy được. Như vậy, thị trường là cầu nối giữa sản xuất và tiêu dùng trong quá trình tái sản xuất xã hội, là lĩnh vực trao đổi mà ở đó các chủ thể kinh tế cạnh tranh với nhau để xác định giá cả và sản lượng hàng hoá

Trên phương diện hệ thống, hệ thống thị trường là tổng hoà của các loại thị trường và có ba cách phân chia sau đây. Một là, dựa vào thuộc tính hàng hoá; hai là, dựa vào khu vực lưu thông hàng hoá; ba là, dựa vào trình tự thời gian lưu thông hàng hoá. Hệ thống thị trường chính là bao gồm các loại thị trường được phân chia dựa theo ba cách nói trên. Như vậy, hệ thống thị trường cũng chính là thể hợp nhất có cơ cấu bao gồm nhiều loại thị trường.

Việc hình thành và phát triển đồng bộ các loại thị trường cũng như các yếu tố trong từng loại thị trường ở nước ta hiện nay là một yêu cầu cấp thiết. Đây là một điều kiện cơ bản để xây dựng và hoàn thiện thể chế kinh tế thị trường định hướng XHCN ở Việt Nam trong những năm tới. Nghị quyết Đại hội IX của Đảng đã xác định: "tiếp tục tạo lập đồng bộ các yếu tố thị trường..., thúc đẩy sự hình thành, phát triển và từng bước hoàn thiện các loại thị trường theo định hướng xã hội chủ nghĩa, đặc biệt quan tâm các thị trường quan trọng nhưng hiện nay chưa có hoặc còn sơ khai như: thị trường lao động, thị trường chứng khoán, thị trường bất động sản, thị trường khoa học và công nghệ..."¹. Bài viết này sẽ phân tích những đặc trưng của hệ thống thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa, trên cơ sở đó đề cập đến một số vấn đề về phát triển đồng bộ hệ thống thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa ở Việt Nam.

1. Đặc trưng cơ bản của hệ thống thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN.

Kinh tế thị trường định hướng XHCN hay kinh tế thị trường tư bản chủ nghĩa đều vận hành theo cơ chế thị trường, trong đó thị trường là nơi phân bổ các nguồn lực của nền sản xuất xã hội; mọi nguồn lực xã hội trong nền kinh tế thị trường từ sản phẩm hàng hoá và dịch vụ đến tiền vốn, lao động, đất đai - bất động sản đều là hàng hoá và chịu sự chi phối của các qui luật của nền kinh tế thị trường.

Trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN- xét về thuộc tính hàng hoá của thị trường, cũng tất yếu phải có đầy đủ các loại thị trường cơ bản như thị trường hàng hoá và dịch vụ, thị trường lao động, thị trường tài chính (thị trường vốn), thị trường đất đai- bất động sản, thị trường khoa học- công nghệ. Ngoài ra, cơ chế thị trường cũng hoạt động và phát huy tác dụng trong các lĩnh vực như văn hoá, giáo dục- đào tạo, y tế, thể dục, thể thao...

Như vậy, trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN, cũng cần hình thành và phát triển

một hệ thống đồng bộ các loại thị trường như trong nền kinh tế thị trường hiện đại nói chung. Trong đó, sự vận động của các loại thị trường cũng tuân theo qui luật cơ bản của nền kinh tế thị trường hiện đại.

Sự khác biệt cơ bản của các loại thị trường trong kinh tế thị trường định hướng XHCN với kinh tế thị trường nói chung được thể hiện ở tính đặc thù riêng có của hệ thống thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN. Đó là do thuộc tính xã hội, tính chất của quan hệ sản xuất và hoạt động điều tiết vĩ mô của Nhà nước quyết định. Tính đặc thù của các loại thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN, theo chúng tôi, được biểu hiện ở: 1) mục tiêu phát triển của thị trường; 2) Vai trò của Nhà nước trong việc tổ chức, quản lý và điều tiết thị trường.

- Mục tiêu của phát triển hệ thống thị trường ở nước ta là nhằm giải phóng lực lượng sản xuất, huy động được mọi nguồn lực để thúc đẩy nhanh công nghiệp hoá, hiện đại hoá, nâng cao hiệu quả kinh tế - xã hội, cải thiện đời sống nhân dân.

- Nhà nước tạo môi trường thúc đẩy sự hình thành và phát triển các loại thị trường nhằm giải

phóng lực lượng sản xuất và thực hiện vai trò tổ chức, quản lý để cho các loại thị trường hoạt động có trật tự, minh bạch theo quy luật của kinh tế thị trường. Nhà nước, thông qua các công cụ và chính sách kinh tế vĩ mô để dẫn dắt, hướng dẫn cho hệ thống thị trường phát triển theo định hướng xã hội chủ nghĩa. Nhà nước có vai trò quan trọng trong quá trình phân phối đảm bảo công bằng, hiệu quả, hướng tới xã hội công bằng, dân chủ, văn minh.

Tiền đề quyết định để phát triển hệ thống thị trường theo định hướng XHCN là thể chế chính trị. Đó là Nhà nước Xã hội chủ nghĩa và hệ thống chính trị-xã hội do Đảng Cộng sản lãnh đạo.

Lịch sử phát triển của thị trường trong nền kinh tế các nước phát triển cho thấy, hệ thống thị trường ở các nước này đã trải qua quá trình phát triển hàng trăm năm. Các loại thị trường hình thành và phát triển đi từ thấp lên cao, từ đơn giản đến phức tạp, từ chưa đồng bộ đến đồng bộ. Con đường hình thành thị trường ở các nước này là từng bước, tuần tự theo quy luật tự nhiên của quá trình chuyển biến từ kinh tế hàng hoá giản đơn đến kinh tế thị trường tự do và đến kinh tế thị trường hiện đại. Trong khi đó, nền kinh tế thị trường định hướng XHCN ở Việt Nam hay kinh tế thị trường XHCN mang màu sắc Trung Quốc đang còn ở giai đoạn bước đầu hình thành. Đối với nước ta, trong quá trình chuyển đổi từ kinh tế kế hoạch hoá tập trung sang kinh tế thị trường, một số loại thị trường đang hình thành nhưng còn ở trình độ thấp và chưa đồng bộ. Trong bối cảnh lịch sử mới, với sự tác động của cuộc cách mạng khoa học- công nghệ và toàn cầu hoá, chúng ta có thể rút ngắn thời gian so với các nước đi trước bằng cách kết hợp các quy luật phát triển tuần tự với các quy luật phát triển nhảy vọt để chủ động tạo lập một hệ thống thị trường đồng bộ.

Do xuất phát từ điểm xuất phát thấp, với trình độ phát triển lực lượng sản xuất còn rất nghèo nàn và lạc hậu, chưa trải qua chủ nghĩa tư bản, cả Việt Nam và Trung Quốc đều đã trải qua bước tìm tòi, thử nghiệm và đang coi kinh tế thị trường là bước quá độ trung gian cần thiết để nhanh chóng phát triển lực lượng sản xuất. Sự khác biệt cơ bản ở đây, theo chúng tôi, là ngay từ đầu sự phát triển của thị trường ở nước ta nhằm hướng tới xây dựng một xã hội thực sự công bằng, dân chủ, văn minh, vì lợi ích của người lao động ngay trong quá trình phát triển của nó.

Vậy, đặc trưng của từng loại thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN có gì khác với nền kinh tế thị trường nói chung?

- Như đã đề cập ở trên, từng loại thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN và trong nền kinh tế thị trường nói chung đều vận động theo quy luật của nền kinh tế thị trường hiện đại. Ngoài những quy luật chung chi phối sự vận động của tất cả các loại thị trường, còn có các

qui luật chi phối trực tiếp từng loại thị trường.

Chẳng hạn, thị trường lao động trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN hay trong nền kinh tế thị trường nói chung đều chịu sự tác động trực tiếp của các qui luật như qui luật giá trị sức lao động, qui luật cung- cầu về lao động, qui luật năng suất lao động...; thị trường tài chính chịu sự tác động trực tiếp của các qui luật như qui luật lưu thông tiền tệ, qui luật tỷ suất lợi nhuận, qui luật tích lũy vốn, qui luật lãi suất cho vay...; thị trường đất đai- bất động sản chịu sự chi phối của các qui luật như qui luật cung - cầu về đất đai, bất động sản, tính chất và phạm vi của sở hữu Nhà nước về đất đai, tốc độ tăng dân số, tốc độ đô thị hoá...

Tuy nhiên, sự vận động của từng loại thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN có đặc trưng cơ bản là vai trò điều tiết của Nhà nước và sự lãnh đạo của Đảng cộng sản nhằm hướng tới cạnh tranh bình đẳng, hiệu quả và công bằng xã hội. Nhà nước thông qua các công cụ và hệ thống chính sách kinh tế vĩ mô để tổ chức, quản lý và định hướng hoạt động của các loại thị trường theo mục tiêu đã đặt ra.

2. Về sự phát triển đồng bộ hệ thống thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN ở Việt Nam

Trong quá trình chuyển từ cơ chế kế hoạch hoá tập trung sang nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa ở Việt Nam, các loại thị trường đang từng bước được hình thành như thị trường tài chính, thị trường hàng hoá dịch vụ, thị trường lao động, thị trường đất đai-bất động sản, thị trường khoa học- công nghệ... Các loại thị trường ở nước ta mới hình thành sơ khai, còn nhiều yếu tố tiềm ẩn đan xen chủ quan, khách quan. Thị trường chưa được hình thành một cách đồng bộ xét về tổng thể hệ thống các loại thị trường cũng như các yếu tố trong từng loại thị trường.

Một số loại thị trường như thị trường hàng hoá và dịch vụ thông thường (như ăn uống, khách sạn, du lịch, hàng tiêu dùng...) đã phát triển nhanh chóng và phát huy được hiệu quả trong cơ chế thị trường. Trong khi đó, một số loại thị trường còn rất sơ khai hoặc chưa hình thành một cách đầy đủ và bị biến dạng. Có thị trường bị bóp méo, hoạt động "ngầm", Nhà nước khó có khả năng kiểm soát.

Vì vậy, hiện nay việc hình thành hệ thống thị trường đồng bộ ở nước ta đang song hành diễn ra hai quá trình: *một là*, tạo lập các loại thị trường cơ bản phù hợp với nền kinh tế thị trường hiện đại và, *hai là*, hình thành và phát triển đồng bộ các yếu tố thị trường trong từng loại thị trường.

Vậy thế nào là phát triển thị trường đồng bộ? Về vấn đề này, hiện nay còn có những ý kiến chưa thống nhất.

- Một số nhà nghiên cứu cho rằng *không nên*

đặt ra yêu cầu phải hình thành và phát triển đồng bộ các loại thị trường trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN ở nước ta. Lập luận này cho rằng trong nền kinh tế thị trường, từng loại thị trường ra đời và phát triển ở những thời điểm khác nhau, không đồng loạt, có thị trường đang phát triển lên, có thị trường đang giảm đi. Vì vậy vấn đề đồng bộ đặt ra ở đây chủ yếu là tạo lập đồng bộ các yếu tố thị trường trong mỗi loại thị trường.

- Tuy nhiên, một số ý kiến khác lại chỉ nhấn mạnh đến sự cần thiết phải hình thành đồng bộ các loại thị trường. Loại ý kiến này cho rằng, các loại thị trường có mối quan hệ mật thiết và tương tác lẫn nhau tạo nên một thể chế thị trường hoàn chỉnh. Vì vậy, trong nền kinh tế thị trường ở nước ta cần phải tạo lập đồng bộ các loại thị trường như thị trường hàng hoá-dịch vụ, thị trường tài chính, thị trường lao động, thị trường đất đai- bất động sản, thị trường khoa học-công nghệ...

Đại hội IX của Đảng Cộng sản Việt Nam đã xác định phải xây dựng thể chế kinh tế thị trường hoàn chỉnh, hoạt động có hiệu quả, góp phần nâng cao năng lực cạnh tranh của nền kinh tế quốc dân. Trong quá trình chuyển đổi cơ chế kinh tế ở nước ta, từng loại thị trường trong hệ thống thị trường là bộ phận then chốt của "phần mềm" để vận hành "phần cứng" là cơ sở vật chất của nền kinh tế. Vì vậy, chúng tôi cho rằng để hình thành thể chế kinh tế thị trường định hướng XHCN cần phải chú ý *tạo lập và phát triển thị trường đồng bộ trên cả hai khía cạnh.*

Một là, hình thành đồng bộ các loại thị trường phù hợp với thể chế thị trường định hướng XHCN, bao gồm các loại thị trường cơ bản như thị trường hàng hoá - dịch vụ, thị trường tài chính, thị trường lao động, thị trường đất đai - bất động sản, thị trường khoa học-công nghệ... ở các nước kinh tế phát triển, các loại thị trường này đã được hình thành và phát triển khá đồng bộ. Trình độ phát triển cao và sự vận hành nhịp nhàng, thông suốt của hệ thống các loại thị trường đã tạo điều kiện cho thể chế kinh tế thị trường ở các nước này hoạt động tích cực, có hiệu quả.

Như đã đề cập ở trên, nhiều loại thị trường ở nước ta còn sơ khai, mới bắt đầu được hình thành. Vì vậy việc tạo lập một hệ thống thị trường đồng bộ các loại thị trường là yêu cầu cấp thiết. Tính đồng bộ của các loại thị trường trong nền kinh tế nước ta được thể hiện trên một số khía cạnh sau:

- **Đồng bộ về các loại hình thị trường.** Dựa theo cách phân chia thị trường, các thị trường cần được phát triển đồng bộ theo trình tự của thời gian lưu thông hàng hoá (như thị trường giao hẹn, thị trường có sẵn, thị trường bán buôn, thị trường bán lẻ), theo khu vực của lưu thông hàng hoá (thị trường thành thị, thị trường nông thôn, thị trường địa phương, thị trường toàn quốc và thị trường quốc tế) và dựa theo thuộc tính hàng

hoá (thị trường hàng hoá- dịch vụ, thị trường lao động, thị trường tài chính, thị trường khoa học-công nghệ, thị trường đất đai-bất động sản...).

- **Đồng bộ về các điều kiện để tạo lập và phát triển hệ thống thị trường hoàn chỉnh.** Các điều kiện cơ bản đó là:

+ Xây dựng và hoàn thiện môi trường pháp lý để thị trường hoạt động trong một hành lang rõ ràng, minh bạch.

+ Đào tạo nguồn nhân lực để vận hành kinh tế thị trường.

+ Thúc đẩy nhanh sự phát triển của lực lượng sản xuất và phân công lao động xã hội.

+ Hoàn thiện và nâng cao hiệu lực và hiệu quả của bộ máy Nhà nước trong việc tổ chức, quản lý thị trường.

- **Đồng bộ về trình độ phát triển.** Giữa các thị trường có mối quan hệ chặt chẽ với nhau trong một hệ thống thị trường thống nhất, hoàn chỉnh. Vì vậy, các loại thị trường phải có sự tương thích về trình độ phát triển. Tuy nhiên, trong những điều kiện nhất định, không phải tất cả các thị trường đều cùng phát triển ở một trình độ như nhau. Một thị trường nào đó có thể hình thành và phát triển trước tạo điều kiện cho các thị trường khác phát triển theo. Trong lịch sử phát triển thị trường, thị trường hàng hoá phát triển trước, sự phát triển của thị trường hàng hoá và tích lũy nguyên thủy tư bản đã thúc đẩy thị trường lao động và thị trường đất đai- bất động sản phát triển. Trình độ phát triển của từng loại thị trường còn tùy thuộc vào điều kiện cụ thể và các chủ thể tham gia vào thị trường đó.

Tóm lại, việc phát triển và hoàn thiện các loại thị trường để tạo lập một thể chế thị trường đồng bộ là mục tiêu của nền kinh tế nước ta. Điều đó phù hợp với chủ trương mà Đại hội Đảng IX đã đề ra.

Hai là, tạo lập và phát triển đồng bộ các yếu tố thị trường trong từng loại thị trường. Một số loại thị trường ở nước ta mới hình thành ở mức sơ khai là do còn thiếu nhiều yếu tố thị trường. Như vậy, vấn đề cốt lõi ở đây là cần xác định rõ các yếu tố của từng loại thị trường. Mức độ phát triển của từng loại thị trường là tùy thuộc vào tính đồng bộ của các yếu tố trong thị trường đó. Để hình thành một thị trường mới, cần tạo lập điều kiện cho các yếu tố của thị trường đó được hình thành và từng bước phát triển đồng bộ.

Chẳng hạn, để phát triển thị trường lao động, trước hết phải coi sức lao động là hàng hoá và có thể được mua bán trên thị trường, các vấn đề về giá cả sức lao động, quan hệ chủ- thợ, lao động làm thuê, vấn đề bóc lột hay không bóc lột... cần được xác định rõ. Trong đó vấn đề giá cả sức lao động (tiền lương, tiền công) là do thị trường xác định.

(Xem tiếp trang 15)

Phát triển đồng bộ hệ thống thị trường...

Tương tự như vậy, các yếu tố của thị trường đất đai - bất động sản cũng phải được tạo lập một cách đồng bộ. Ở nước ta, đã hình thành và phát triển nền kinh tế nhiều thành phần. Trong khi đó, đất đai - theo Hiến pháp năm 1992, lại thuộc sở hữu toàn dân và chưa được chính thức thừa nhận là hàng hoá. Tuy nhiên trong thực tế, thị trường đất đai - bất động sản đã hình thành. Do chưa được chính thức thừa nhận là hàng hoá nên ở nước ta đã hình thành một thị trường "ngầm" về đất đai - bất động sản và thị trường này đã bị méo mó. Theo số liệu của Tổng cục Địa chính, Nhà nước chỉ kiểm soát được 30% thị trường đất đai - bất động sản, còn 70% là mua bán trao tay, thoả thuận trực tiếp giữa người mua và người bán và nằm ngoài tầm kiểm soát của Nhà nước. Kết quả là, Nhà nước không kiểm soát được sự hoạt động của thị trường này.

Thị trường "ngầm" này là nhân tố trực tiếp gây xáo trộn, rối loạn cho sự phát triển bền vững kinh tế - xã hội, tạo nên những cơn "sốt" trong thị trường đất đai - bất động sản, làm thất thoát nguồn thu của ngân sách Nhà nước, tạo môi trường làm giàu phi pháp cho một số tổ chức, cá nhân trong xã hội.

Muốn có một thị trường đất đai - bất động sản thì trước hết đất đai - bất động sản phải là hàng hoá. Như vậy, ở đâu và lúc nào đất đai - bất động sản chưa trở thành hàng hoá, thì ở đó, lúc đó

chưa thể có thị trường đất đai - bất động sản theo đúng nghĩa của nó.

Ở nước ta, theo Hiến pháp năm 1992 và Luật đất đai năm 1993 thì đất đai thuộc sở hữu toàn dân do Nhà nước thống nhất quản lý. Do vậy ở nước ta chưa chính thức thừa nhận hoạt động mua bán đất. Rõ ràng là thị trường đất đai - bất động sản ở nước ta chưa có một cơ sở pháp lý và điều kiện cần thiết để hoạt động một cách công khai, minh bạch.

Chúng tôi cho rằng vấn đề cơ bản trong thị trường này là cần xác định rõ quyền sở hữu và sử dụng về đất đai - bất động sản, coi đất đai - bất động sản cũng là một loại hàng hoá được trao đổi trên thị trường.

Trong lĩnh vực khoa học - công nghệ, ở nước ta đã tồn tại quan hệ mua - bán (chuyển giao) công nghệ giữa cá nhân, tổ chức nghiên cứu với người sản xuất và doanh nghiệp nhưng còn mang tính cục bộ, tự phát và trong phạm vi hẹp, không có cơ quan quản lý thống nhất, chưa hình thành mạng lưới giao dịch, liên kết giữa người mua và người bán. Hiện vẫn còn rất thiếu một hệ thống pháp luật và hệ thống tổ chức quản lý để có thể hình thành thị trường khoa học - công nghệ. ■

1. Nghị Quyết Đại hội Đảng Cộng sản Việt Nam khoá IX, Nhà Xuất bản Sự thật, Hà Nội 2001.